

РОЗВИТОК ТА ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Розглядаються етапи розвитку інституту Збройних Сил та військового будівництва, їх наукова періодизація; наведена оцінка подій і фактів, що привели країну до сучасного стану, та науковий прогноз подій. Наводиться один з можливих сценаріїв та його аргументації, який може привести до кардинальних змін у Збройних силах, війсьній безпеці України та європейського континенту.

Ключові слова: військова реформа, військове будівництво, воєнна безпека, оборона.

Волкотруб Л. В. Развитие и этапы становления вооруженных сил Украины

Рассматриваются этапы развития института Вооруженных Сил и военного строительства, его научная периодизация; представлена оценка событий и фактов, которые привели страну к современному состоянию и научный прогноз событий. Приводится один из возможных сценариев и его аргументации, который может привести к кардинальным изменениям в Вооруженных Силах, военной безопасности Украины и Европейского континента.

Ключевые слова: военная реформа, военное строительство, военная безопасность, оборона.

Volkotryb Leonid. Formation and development stages of the armed forces of Ukraine

This articles illustrates stages of development of the Armed Forces Institute and military construction, its scientific periodization; presents assessment of events and facts that caused country to the current state and

scientific prediction of events. Is proposed one of the possible scenario and its argumentation, that can caused to the radical changes in the Armed Forces of Ukraine, military safety of Ukraine and European continent.

Key words: *military reform, military development, military security, defense.*

Українська незалежність та розбудова сучасної держави постали наприкінці ХХ ст., коли розпочалась епоха глобальних інтеграцій, формування регіональних центрів сили, поява нових викликів та небезпек світовому співтовариству. Така геополітична закономірність свідчить, що разом з державністю народжуються і збройні сили країни, які разом і розбудовувалися, і увійшли у добу військово-політичної неспроможності, позаблоковості та фіктивної нейтральності. Понад двадцять років пошуку свого зовнішньополітичного курсу закінчилися кардинальною зміною влади, курсу та цінностей, сформувалася політична нація та зріле громадянське суспільство, а цивілізаційний вибір дає спільноті шанс на історичну перспективу, повернутися до європейської сім'ї, з власною ідентичністю українства.

У контексті національної безпеки, як вважає О.І. Погібко, реформи (трансформації) та основні пріоритети розвитку українського війська, які проводяться на підставі існуючої правової бази, спрямовані на підвищення боєздатності армії, миротворчу діяльність та активну співпрацю на міжнародній арені, тобто формуванню сучасної армії у відповідності з європейськими та світовими стандартами, що є однією з важливих ланок в будівництві держави, і під цим кутом повинна розглядатися правова проблема розвитку війська, його законодавчо-нормативного забезпечення тощо¹. У цьому аспекті, вчений попереджає, що військова справа не стоїть на місці, а з кінця минулого століття радикально трансформується сутність війни, способи її ведення, а локальні бойові дії, будуть відсторонені на другорядний план, поступаючись пріоритету політичним, дипломатичним, економічним, інформаційним та іншим формам протидії. Нові обставини та умови зобов'язують на законодавчому рівні відобразити завдання щодо спроможності війська діяти у складних нестан-

дартних ситуаціях; бути готовими до участі у спільних заходах бойової підготовки, спрямованих на відпрацювання питань протидії терористичним актам і диверсіям; проявам антиконституційних правопорушень, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру тощо.

У продовження цієї думки вчений В.М. Співак зауважує, що на тлі загальних глобалізаційних процесів та інтеграцій, окрім тероризму, з'являються нові міжнародні злочини: торгівля людьми, незаконна міграція; наркоторгівля, комп'ютерне хакерство; міжнародна організована злочинність і корупція; відмивання „брудних” коштів, фінансування тероризму та ін.², а боротьба з ними потребує об'єднання зусиль держав, спільнот та спеціалізованих міжнародних організацій, в т.ч. у співпраці з системами колективної безпеки. Водночас вчений вважає, що формування націй-держав і є проявом функцій глобалізації, її тенденцією в якісних і функціональних перетвореннях інститутів суспільства і держави, а права людини і право в цілому – слід розглядати як надбання культури людства³. У цьому зв'язку такі категорії, «національні інтереси», «національна безпека» та інші, на протязі останнього століття характеризують не лише політичний світ, а й стан розвитку будь-якої суверенної держави, визначають її стратегію на багато років, і врешті – її цивілізаційний вибір. І важко не погодитись з думкою вченого про те, що національна безпека в епоху глобалізації - це стан забезпечення національних інтересів будь-якої держави, рівень розвитку її економіки, геополітики, вміння влади швидко реагувати на виклики глобалізації⁴, а головне – витримувати цивілізаційний вибір, долучатися до демократичного досвіду і цінностей людства. Вчений підкреслює та вважає закономірним, що у кінці ХХ ст. у світі відбулися події, які практично ніхто не передбачав, але ґрунтовно готувалися рішеннями за підсумками Другої світової війни. І „холодна” війна як протистояння політико-правових систем стала завершальним акордом першої глобальної революції. Але поняття «військова міць», різновиди війн та збройних конфліктів залишаються у світовому лексиконі, тому з позиції нової держави, українського історич-

ного процесу та відданості Батьківщині, залишається інститут Збройних Сил, який має вже свої етапи та періоди розвитку:

I етап (з 1991 по 1996 р.) - формування основ Збройних Сил та їх конституційних обов'язків;

II етап (з 1997 по 2000 р.) - подальше будівництво Збройних Сил; нова редакція закону та їх нові функції та повноваження;

III етап (з 2001 по 2013 р) – реформування та удосконалення Збройних Сил; вичерпність їх еволюційного шляху⁵; (події 11.09.2001р. та військово-політична невизначеність; позаблоковий тупик та невизнаний нейтралітет); і

IV етап (з 2014 і до членства в НАТО) – трансформація Збройних Сил; кардинальна зміна концепту військового будівництва; досягнення вимог і стандартів Альянсу; повноправна участь у європейській системі колективної безпеки.

Запропонована схема періодизації спирається на події 11.IX.2001 р., які стали поворотним пунктом в історії людства, кардинально і безповоротно змінили світ, геополітичні уявлення людей, держав та їх національні безпеки; відкрили новий рівень воєнної небезпеки та не захищеності країн; засвідчили їх неготовність до нових викликів часу – терористичних атак міжнародного масштабу; сформованості їх угруповань, їх підготовки та вишколу; рівень їх фінансово-технічного забезпечення, глибину їх релігійно-морального фанатизму тощо. За такої ситуації, Україна як і більшість країн світу постала без ядерною державою, відчула себе незахищеною, не готовою та не спроможною оборонити своє населення і територію, захистити національну спадщину, цінності та православні традиції; дати належну відсіч міжнародному тероризму як «багатолицему» ворогові людства тощо. За таких обставин і умов, залишитись самна-сам з підступним і явно невидимим ворогом, Україна не могла собі дозволити, - і конче потребувала надійного гаранта безпеки, спроможного до опору і захисту, яке політичне керівництво держави розглядало в особі НАТО як основу майбутньої загальноєвропейської системи безпеки та підтримувало процес її розширення на Схід.

У цьому контексті світових подій, у 2002 р. перед Українською державою, вперше на офіційному рівні, постало питання про стратегію України щодо НАТО⁶. В цьому документі зазначається, що євроатлантична інтеграція України надасть можливість для розв'язання таких важливих внутрішньо-зовнішніх проблем, як : а) отримання надійних гарантій державного суверенітету, політичної незалежності, територіальної цілісності, непорушності держкордонів та сприятливого економічного розвитку як невід'ємної частини єдиного європейського економічного простору; б) забезпечення національної безпеки у найоптимальніший спосіб; в) надійні гарантії у незворотності утвердження засад громадянського суспільства, верховенства права та ринкової економіки; г) надасть можливість українській державі стати важливим суб'єктом міжнародного права; стати стороною процесу у прийнятті важливих європейських політико-військових рішень; д) сприяння у входженні України в європейські та світові структури, і ключова ідея цього рішення; є) завершити реформування Збройних сил за створення ефективної системи демократичного цивільного контролю, прозорого оборонного бюджету та раціонального використання цих коштів. Водночас, вчені та фахівці з національної безпеки зробили висновок-попередження про те, що за десять років існування України як суверенної держави, вона не позбавилась стратегічної залежності від РФ, а людський потенціал Збройних Сил не відзначається великою національною самосвідомістю; особовий склад має переважно застарілі, радянські світоглядні уявлення щодо державності взагалі, військових наук та оперативного мистецтва зокрема. За такої пострадянської бази у галузі безпеки, закономірна не швидка реакція військових на події, тенденції та зміни у зовнішньополітичному оточенні, і яке не спирається на національні основи та інтереси як базову політику будь-якої сучасної держави⁷. Вчені передбачали, що через найближчі 10-15 років постане перед Україною завдання з розбудови дійсно національних підвалин та гарантування власної воєнної безпеки, і на цій основі необхідно розробити концептуальну модель Збройних Сил ХХІ століття, і для цього слушно та корисно взяти за орієнтир модель Бундесверу ФРН.

У контексті історичної перспективи та стратегічних інтересів України, вчені та фахівці з національної безпеки прогнозували та попереджали про те, що у відносинах «стратегічного партнерства» з РФ може бути реалізований сценарій, за яким головними діями стануть: а) посилення впливу на Україну могутньої інформаційної та культурної російської експансії під прапором боротьби проти утисків російської мови; прав російськомовного населення та культурної провінціалізації українства, а в Україні мешкає понад 11 млн. росіян близького зарубіжжя; б) сприяння усвідомленню українцями та військовими, політичною та бізнесовою елітою спільності їх інтересів і долі з Росією (зібрання воєдино антиукраїнських, проросійських сил та комуністично-кримінального угруповання у «5-ту колону», а корупціонерів – у «6-ту колону»); в) будівництво підприємств України як частини об'єднаних фінансово-промислових угруповань та під керівництвом Московії (частково вдалося у банківській сфері); г) створення таких умов, за яких українській еліті буде вигіднішим проводити проросійську політику, аніж проукраїнську чи прозахідну (для чого необхідний «демпінг як у СРСР», на який у РФ немає ні коштів, ні ресурсів; заплановано збудувати «комунізм в колоніях-республіках», а не в Росії); д) приведення до влади в Україні проросійсько-орієнтованих представників української політичної та військової еліти (плани перевиконано – Президент країни – зрадник Батьківщини та призначені ним вищі посадові особи в армії, спецслужбах та правоохоронній системі); є) стимулювання об'єднаних процесів через діяльність УПЦ(МП), яка за планом повинна стати фактором консолідації могутнього проросійського руху в Україні, в т.ч. і політично-військового (введення російських капеланів, а єдина помісна церква ще не утворена, але головним об'єднаним центром виступила УПЦ(КП), а Росія не бажає зрозуміти, що Першопрестольна Православна у Києві, а вони самозванці та вихрещені Золото-Ординці)⁸. Тут вчені роблять висновок, з яким не можна не погодитись, що формат «стратегічного партнерства» з РФ надає їй певні політико-економічні переваги, але стратегія потребує союзницьких відносин з Україною, які можливі за нової демократичної Новомосковії. З іншої сторони,

таке рішення керівництва держави необхідно розглядати як певний дипломатичний хід і політичний реверанс у сторону РФ, який на наш погляд, полягав у тому, що: а) повномасштабна інтеграція в європейські та євроатлантичні структури та членство у загальноєвропейській системі безпеки, що формується, можлива і за участі РФ та її демократичної позиції; б) проголошений намір стати у майбутньому нейтральною та позаблоковою державою має бути адоптований до нових умов, і не може вважати перешкодою у повномасштабній участі у загальноєвропейській структурі безпеки; в) виходячи з політичних реалій сьогодення, Україна розглядає НАТО як основу майбутньої загальноєвропейської системи безпеки і підтримує процес її розширення на Схід, тобто РФ теж повинна увійти в структуру НАТО як нову Організацію з безпеки. Таким чином, вище керівництво України мало надію на досягнення дипломатичного компромісу з усіх сторін, і в першу чергу – з РФ, з її євразійською амбіцією на Другу наддержаву, а перша – США. Але, політичні реалії обернулися таким чином, що як зауважує посадовець МЗС України О.В. Шамшур, активізація євроатлантичної інтеграції як пріоритету зовнішньої політики України, і про що було відмічено на Празькому самміті НАТО, ухвалено у Плані дій України-НАТО та у Цільових планах на поточні роки; розроблені у 30 законопроектах, з яких прийнято 5 та 8 у першому читанні⁹, так нажахали РФ та його керівництво, що за нашою версією, перед спецслужбами РФ поставили відповідне завдання, і вони доклали неймовірних зусиль, які привели до політичного катаклізму – Помаранчової революції, 2004 р. Пізніше, прийняті засади внутрішньої та зовнішньої політики держави 2010р.¹⁰, тільки законодавчо утвердили політичну патову ситуацію з європейським вибором, який не має євроатлантичної гарантії безпеки, а економічні зв'язки без такого підґрунтя – не мають сенсу. Такий поворот подій, за слушним міркуванням вченого Г.М. Перепелиці передбачався, що Україні дістався спадок Радянської Армії і за структурою, а головне – як інформаційна небезпека – не українське військо, а військо інтернаціоналістів, зі статусом тимчасової позаблоковості, який став постійним «радянським раєм». Вчений вважає, що саме позаблоковий

статус не дає зробити остаточний геополітичний вибір, і тим самим, позбавляє Україну відповіді на головне питання військового будівництва: на яку модель воєнної безпеки має орієнтуватися – колективну чи індивідуальну, а без цього орієнтиру – всі інші параметри військового будівництва не мають сенсу¹¹. У цей період розвитку української державності та її Збройних Сил, вчений та экс-Міністр оборони Ю.І. Єхануров зауважує, що необхідне уточнення стратегічних пріоритетів оборонної політики держави, згідно якої військовою реформою слід вважати процес цілеспрямованої зміни окремих складових військової організації, а Україні вже необхідна трансформація, яка передбачає доктрину зміну ідеології, принципів діяльності та взагалі всієї військової системи в комплексі: перегляд оперативних концепцій та основ застосування збройних сил; пошук і прийняття нових підходів до ведення збройної боротьби; визначення основних завдань на реорганізацію структури військ (сил); забезпечення готовності до можливих змін у сфері безпеки та досягнення необхідних оперативних спроможностей¹². У продовження цієї думки, вчені підкреслюють, що така трансформація української армії вимагає її адаптування до нових викликів у сфері безпеки; готовності до виконання завдань за призначенням; запровадження євроатлантичних стандартів та професіоналізації армії. А з огляду на євроатлантичні прагнення України – вона має бути готовою до розподілу функцій, ризиків, обов'язків і витрат, пов'язаних з цією системою колективної безпеки і оборони. Вчені слушно зауважують, що до 2000р., практично проводилась розбудова національного війська на базі великого угруповання радянських військ, і такий еволюційний характер розвитку збройних сил не відповідає прискореним темпам змін у середовищі безпеки, і зокрема, глобального переходу до інформаційного суспільства, як початку епохи інформаційних війн, а доктрина тотальної оборони національних територій більше не забезпечує національних інтересів у військовій сфері, і протистояти сучасним викликам і загрозам можливо лише в системі колективної безпеки, де окрім військових, для досягнення мети та національної безпеки, необхідні й інші інструменти – дипломатично-політичні, економічні, інформаційні, правоохоронні та інші,

а сучасні безпекові реалії вимагають революційних змін у військовій сфері, інтелектуального прориву у військовій науці¹³. Вчені також вказують, що військова трансформація передбачає випереджувальні, розраховані на перспективу фундаментальні системні зміни у поглядах на ідеологію війни, чітку цивілізаційну позицію щодо стратегічних небезпек і загроз; нових форм ведення збройної боротьби та проявів агресії; тісну організацію функціонування збройних сил та воєнної організації в цілому тощо. На наш погляд, необхідно відмітити, що на межі 2009-2010 рр. відбулось закінчення реформаторського етапу розвитку Збройних Сил як їх еволюційних змін; наступив період позаблокового тупика; формат радянської воєнної думки вичерпав себе і пробив час військово-політичної невизначеності спільноти та держави. Тому, трансформація вимагає повного перезавантаження громадського і державного життя; його кардинальних змін та переосмислення ситуації та нових обставин, яким реально поклато початок парламентське слухання 2014 р.¹⁴ Рекомендації запропонували велику роботу українській громаді, особливо у сфері збройних сил та сектору безпеки. І зокрема, великого значення набули зміни розвідувальної та контррозвідувальної діяльності, їх органів та особового складу; утворення сил спеціальних операцій (ССО) як ядра сучасної української армії; тісної взаємодії та координації органів безпеки та оборони; перейняття досвіду та практики збройних сил країн-членів НАТО та ЄС.

Отже, 1) періодизація розвитку Збройних сил свідчить про складний дипломатично-політичний шлях Української держави; 2) РФ сама знищила політико-дипломатичні шляхи України і сама однозначно і безповоротно підвела український народ до історичного, європейського вибору демократії, цінностей і безпеки; 3) є конституційно-закономірним повернення української спільноти до європейської сім'ї народів, але питання залишається відкритим – якою ціною і що це буде коштувати українству за вісімсот років своєї бездержавності.

1. *Погібко О.І.* Актуальні правові проблеми військової реформи в Україні / *Погібко О.І.* // Сучасний правопорядок: національний, ін-

тегративний та міжнародний виміри : тези Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. Ю.М.Оборотова. – О.: Фенікс, 2008. – С.178-180. **2.** *Співак В.М.* Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації : монографія / Співак В.М. – К.: Логос, 2011. — С. 208-209. **3.** Там само. – С.184-185,191. **4.** Там само. – С.197, 211-212. **5.** *Воєнна безпека України на межі тисячоліть* : монографія. – К.: Стило, 2002. – С.227-228. **6.** *Правові основи військового будівництва та військово-цивільних відносин* : збірник законодавчих актів з питань національної безпеки і оборони / Ред. рада : Г.К. Крючков (голова), Б.П. Андресюк, В.П. Горбулін та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2005. – С.98-99. **7.** *Воєнна безпека України на межі тисячоліть*. – С. 390. **8.** Там само – С.148-149. **9.** *Реалізація євроатлантичного курсу України: проблемні питання та шляхи їх розв’язання* : матеріали між нар. конф. 30 вересня 2004 р. – Вип. 2. –К.: ТОВ «Поліграф.компанія ДтаД», 2004. – С.15-17. **10.** *Відомості Верховної Ради України*. – 2010. – №40. – Ст. 527. **11.** *Оборонний огляд:науково-методичне та правове забезпечення* / [Саганюк В.Ф., Романов І.В., Вещицький І.В. та ін.]. – К.: Приватне вид-во, 2009. –С. 26-28. **12.** Там само. – С.7,12. **13.** Там само – С.15-17. **14.** *Відомості Верховної Ради України*. – 2014. – № 36. – Ст. 2003.

***Volkotryb Leonid.* Formation and development stages of the armed forces of Ukraine**

Ukrainian independence and development of modern state were at the end of XX century, when began the era of global integration and regional centers of power with appearance of new challenges and danger to the global community. In regular process together with statehood was born the Armed Forces of country, that together development and together entered a phase of military-political uncertainty and non-alignment.

In the context of national safety Military Science is not standing still, but from the end of past century the essence of war and local fighting have been radically transforming, but they will be suspended on

secondary plan, yielding priority to political, diplomatical, economical, informational and other countering forms.

From a position of new statehood such as constitutional and legal fact, in development of Ukrainian history and dedication birthplace the Armed Forces Institute have some stages and periods of evolution, that consists of: First stage-forming foundation of the Armed Forces and its constitutional duties; Second stage- further construction of the Armed Forces and definition new function and powers; Third stage-reformation and improvement of the Armed Forces; exhaustiveness of the evolutionary path, its non-aligned deadlock and unadmitted neutrality and Fourth stage-transforming of the Armed Forces, its cardinal changes in concept of military construction; achieving requirements and standards of Alliance and equal participation in European system of collective safety.

Events from 11.IX.2001 year is a turning point in human's history, that cardinally and forever changes the world, geopolitical representation of people and states and their national security; open new level of military danger and vulnerability of countries; presents their unreadiness for new challenges of time- international terrorist attacks; formation of terrorist groups, their preparation and training; financial and technical support, moral and religious fanaticism etc. In this situation Ukraine like most countries in the world, when Ukraine was nuclear-free state, it felt vulnerability, unpreparedness and disability for protect its population and territory, protect national heritage, values and Orthodox traditions, give a proper rebuff international terrorism like enemy of humanity etc. In such circumstances and conditions stay alone with insidious and invisible enemy, Ukraine could not afford and needed reliable guarantor of security, that capable to support and protect, which political state leadership regarded in the face of NATO such as base of future European security system and supporting the process of expansion to the East.

In this context of world events in 2002 before Ukrainian state firstly in official level raised a question about Ukrainian strategy in respect of NATO. It is noted that Euro-Atlantic integration will give the possibility for solution such important internal and external problems

like: a) receiving reliable guarantees state sovereignty, political independence, territorial integrity, inviolability of the state border and favorable economic development such as an integral part of single European Economic Area; b) providing national safety in the most optimal way; c) reliable guarantees in strengthening the foundations of the irreversibility civil society, supremacy of law and market economy; d) giving possibility Ukrainian state become important subject international law; become a party to the process in adoption important European political and military decisions; e) assistance in entry of Ukraine in European and world structure and the key idea of this decision is complete reformation the Armed Forces of Ukraine for creation an effective system democratic civilian control, transparent defense budget and rational use of these funds. So, it was the beginning of historical process returning Ukraine to European family, democratic values and origins of Orthodoxy.

Key words: military reform, military development, military security, defense.

УДК 352.07:342.553(045)

А. С. КАЛІНКІН

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ФОРМА ВТІЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Досліджено місце та роль місцевого самоврядування як форми втілення конституційної децентралізації з точки зору різних інтерпретаційних теоретичних підходів до його дефінітивного та системно-структурного визначення.

Ключові слова: конституційна реформа, децентралізація, місцеве самоврядування, територіальна громада, локальна демократія.